

Zadnji i pomalo sporan dio knjige poglavlje je nazvano "Epilog", s podnaslovom "Sremska biskupija pod Đakovom ili Beogradom?", autora Đorđa Bubala. U njemu se ukratko ponavlja povijest crkvenih jurisdikcija na srijemskom prostoru te detaljnije obrazlažu razlozi protiv daljnje pripadnosti Srijemske biskupije Đakovačko-osječkoj metropoliji, odnosno razlozi za njezinu pripadnost Beogradskoj metropoliji. Pritom autor povremeno izlazi iz znanstvenih okvira na područje pomalo subjektivnih ocjena, pa osporava prava Đakovačke nadbiskupije u istočnome Srijemu s geografskih, geostrateških, nacionalnih, povijesnih i državno-pravnih stajališta. Tako unaprijed pokušava preduhitriti logičnu usporedbu koja se nameće čitaocu nakon što pročita njegove navode u prilog jurisdikciji Beograda nad Srijemom. Riječ je o činjenici da ni granice jurisdikcije SPC-a nisu usklađene s državnim granicama, u čemu autor pak ne vidi ništa sporno. Na primjer, iako od 1991. godine postoji zasebna srpskopравoslavna Osečkopoljska i baranjska eparhija sa sjedištem u Dalju, koja obuhvaća područja Baranje, istočne Slavonije i dijela Srijema unutar Republike Hrvatske, Ilok i Tovarnik pravno pripadaju Sremskoj eparhiji sa sjedištem u Sremskim Karlovcima, dakle u drugoj državi. Autor odriče mogućnost takvih usporedbi, tvrdeći da je SPC nacionalna crkva, pa stoga nije nužno da slijedi državne granice, dok istodobno to pravo uskraćuje Katoličkoj crkvi kao nadnacionalnoj organizaciji.

U prilogu knjige su prijevodi "Epiloga" na engleski i talijanski jezik, iz čega je očito da autori taj dio knjige smatraju i najvažnijim. Završnom dijelu knjige također je priložen niz karata koje pokazuju promjene crkvenih nadležnosti na području Srijema od antike do današnjih dana. Koristan je i iscrpan popis postojeće literature vezane uz crkvenu i opću povijest Srijema.

Najveća vrijednost knjige *Jurisdikcija katoličke crkve u Sremu* svakako je ta što detaljno obrađuje jedno znanstveno slabo pokriveno temu kako u Srbiji, tako i u Hrvatskoj. Iako se o nekim stavovima autora može polemizirati, osobito u završnom dijelu u kojem se iznose njihovi argumenti za promjenu sadašnjega crkvenog ustrojstva u Srijemu, knjiga je u cjelini svakako vrijedan doprinos na temu suvremene povijesti Katoličke crkve, njezina teritorijalnog ustrojstva te njezinih reakcija na političke promjene u prostoru u kojem djeluje. U svakom slučaju knjiga predstavlja kvalitetnu podlogu za daljnju raspravu o ovom pitanju, dosad zanemarenom u stručnoj, a pogotovo široj javnosti.

GORAN MLADINEO

Klaus BUCHENAU, *Kämpfende Kirchen. Jugoslawiens religiöse Hypothek, Erfurter Studien zur Kulturgeschichte des Orthodoxen Christentums, Band 2.*, Peter Lang GmbH-Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main 2006., 254 str.

Njemački znanstvenik Klaus Buchenau, poznat po studiji o katoličanstvu i pravoslavlju u Jugoslaviji između 1945. i 1990., objavio je 2006. godine knjigu koja sadrži osam radova posvećenih odnosima dviju jugoslavenskih država s Katoličkom i Srp-

skom pravoslavnom crkvom u razdoblju od 1918. do 1995. godine, njihovoj nacionalnoj ulozi u XX. stoljeću te budućnosti srpskoga pravoslavlja u globalnom razdoblju. Autor knjige naveo je da je njegov cilj istražiti način na koji su čelnici Katoličke i Pravoslavne crkve poticali netoleranciju prema sugrađanima druge nacije i vjere i potkopavali jednu, doduše nesavršeno, društvu koje je, prema njegovu mišljenju, vrijedilo očuvati. Napomenuo je kako to ne znači da on vjeru drži društveno štetnom ili da tvrdi kako bi Jugoslavija bez religije nastavila mirno postojati i danas, nego da je htio pisati o onima koji su bili najglasniji i o rezultatima njihova utjecaja, no njegova teza kako bi ratovi u bivšoj Jugoslaviji bili još gori da religiozna etika nije ponekad zaustavljala nasilje zasigurno će izazvati različite polemike. Polazeći od tih pretpostavki, Buchenau je radove tematski svrstao u tri cjeline, od kojih prva govori o nacionalno-religioznim savezništvima u Jugoslaviji, druga o počecima kraja Jugoslavije, a treća razmatra perspektive razvoja srpskoga pravoslavlja u globaliziranom svijetu XXI. stoljeća i odnos istočnoeuropskih pravoslavnih crkava prema problemu ljudskih prava.

U prvoj cjelini knjige, posvećenoj povezanosti crkvenih institucija i nacionalnih pokreta kod Srba i Hrvata, Buchenau je u radu pod naslovom "Svetosavlje i pravoslavlje. Nationales und Univerzales in der serbischen Orthodoxie" analizirao svetosavlje kao specifični oblik pravoslavlja. Istaknuo je njegovo moderno podrijetlo i upozorio da su mnogi znanstvenici podlegli nacionalističkim predodžbama o Savi iz tridesetih godina XX. stoljeća i početke njegova štovanja datirali prerano, jer u Pečkoj patrijaršiji u osmanskom razdoblju prije XVIII. stoljeća nije postojao Savin kult. Kao glavnu karakteristiku svetosavlja Buchenau je naveo mogućnost njegove prilagodbe različitim ideologijama, jer se pod etiketom svetosavlja mogu sakriti različite struje uvjetovane općom političkom klimom, a njegova posebnost nije bila toliko njegov sadržaj koliko povijesne okolnosti koje ga okružuju. To potvrđuje i činjenica da su nakon 1945. godine partizanske vlasti svetosavlje službeno držale neodređenim i prilagodljivim jer je, zahvaljujući prijateljsko-neprijateljskoj shemi, bilo pogodno za promjenu društvenih predodžbi o cilju, a vlasti od pedesetih godina nisu SPC držale mogućim čimbenikom antikomunističke oporbe, držeći da svećenstvo zbog niskog društvenog prestiža neće moći snažnije djelovati na društvo. Buchenau je napomenuo da, iako Milošević nije svoj rat vodio u ime svetosavlja, nego se služio titoističkom retorikom, ratnička mobilizacija srpskoga naroda bez pravoslavnog elementa ne bi bila moguća, tj. vjerski prožeto protuzapadnjaštvo različitim zastrašujućim scenarijima omogućavalo je Miloševiću opoziciju vezati uza se.

Drugi rad pod naslovom "Katholizismus und Jugoslawismus. Zur Nationalisierung der Religion bei den Kroaten, 1918-1945" Buchenau je posvetio odnosu katolicizma i jugoslavenstva, odnosno nacionaliziranju religije kod Hrvata između 1918. i 1945. godine. Naglasio je da je Katolička crkva podržala ujedinjenje 1918. jer je u vojnoj pomoći Srbije vidjela jedino sredstvo obrane od talijanskih zahtjeva, dok se odnos srpskoga pravoslavlja prema Jugoslaviji temeljio na tezi da je pravoslavlje oduvijek bilo nacionalno i da su zbog zasluga u oslobođenju od strane vlasti stečena i određena prava. Buchenau je istaknuo da srpski nacionalisti protuvatikanskim odredbama nisu samo željeli provesti suverenitet države i pobijediti ultramontanizam, nego su nastojali postići i asimiliranje Hrvata, pa su kao instituciju podržavali Hrvatsku starokatoličku crkvu, koja je imala minimalno značenje u vjerskome životu, i financijski je podupirali, ali ne i rimokatolički episkopat. Za Buchenaua je vrijeme Aleksandrove diktature bilo

razdoblje kada su obje velike Crkve politizirane: u SPC-u je integracijom Savina kulta, kosovskog mita, ruski interpretirane slavofilije, antikatalicizma i antimodernizma nastao ideologem pogodan za nacionalističku instrumentalizaciju, a u Katoličkoj je crkvi hijerarhija počela slati nacionalne signale. Konkordatom s Vatikanom beogradska je vlada pokušala spriječiti povezivanje hrvatskih nacionalista s klerom, ali SPC je u tome vidjela privilegiranje Katoličke crkve i legalizaciju katoličkog prozelitizma, odnosno izlaganje pravoslavnog stanovništva vatikanskoj agresiji. Kao razloge zbog kojih katolički kler nije tijekom Drugoga svjetskog rata prihvatio suradnju s partizanima Buchenau je spomenuo vatikansku antikomunističku tradiciju, unutarnju crkvenu disciplinu i nacionalno pitanje, tj. činjenicu da se Komunistička partija postavila na čelo srpskoga ustanka i morala je učiniti mnogo da se oslobodi etikete "crvenog" četničkog pokreta kako bi pridobila simpatije Hrvata. Zato su partizani, sve dok nisu konsolidirali vlast, izbjegavali sporove s Katoličkom crkvom, pa su čak u propagandne svrhe koristili Stepinčeve propovijedi protiv nasilnih postupaka ustaša. Promjena je nastupila 1944. godine, kad su partizani odlučili ukloniti sve moguće konkurente za vlast, prvenstveno Hrvatsku seljačku stranku i Katoličku crkvu. Tada je prevladala shema ili-ili, tj. tko nije s nama, taj je protiv nas i za fašiste, a sastavni dio te taktike bio je izjednačiti antikomunističke biskupe s ustašama i proglasiti ih odgovornima za zločine nad Srbima, čime su se partizani približili stavovima sinoda Srpske pravoslavne crkve u Beogradu, koji je od početka rata Katoličku crkvu proglašavao suradnicom ustaša i inicijatoricom politike pokrštavanja Srba, a partizani su je osumnjičili da želi onemogućiti njihovu pobjedu. Buchenau je prihvatio stav britanskoga povjesničara Petera Palmera da Stepinčeva potpora NDH ne treba biti izjednačena s potporom ustašama, jer je komunistički prevrat značio opasnost za Crkvu, a Titov pokušaj odvajanja Katoličke crkve od Vatikana ocijenio je kao postupak koji je trebao olakšati njezinu kontrolu jer je imala inozemne zaštitnike i bila opasna za konsolidaciju komunističke vlasti, što pravoslavne Crkve nisu bile. Buchenau je istaknuo kako je Komunistička partija za propagandne svrhe koristila veliki dio srpskog poimanja Katoličke crkve, pa je službena historiografija pisala o ulozi Katoličke crkve kod konverzija slično kao i srpska emigracija, s ciljem dokazivanja njezine suradnje s ustašama. Pokušaj ustaša da legitimnost svoga pokreta potvrde pozivanjem na Katoličku crkvu označen je klerikalizmom, odnosno izrazom crkvene težnje za dominacijom u društvu i politici, i ta se optužba u socijalističkoj Jugoslaviji često predbacivala Katoličkoj crkvi. Buchenau je naglasio da je uslijed takvih događaja došlo do konačnog povezivanja katolicizma s hrvatstvom, a katoličkom je hrvatstvu državna politika dala auru disidentstva i mučeništva i diskreditirala ostatke ćirilometodijanstva, koje je država pomagala kao režimski prihvatljivo. Buchenau je zaključio da su tako u ranim počecima Titove Jugoslavije za hrvatsko crkveno vodstvo jugoslavizam, odvajanje Katoličke crkve od Rima, ateizacija i srbizacija postali međusobno povezane stvari. Zato je i ekumenizam, koji je Vatikan promovirao nakon 2. vatikanskog koncila, među hrvatskim klerom dočekan nepovjerljivo jer je podsjećao na komunističkom režimu sklon ćirilometodijanski pravac.

U trećem radu ovoga poglavlja, "Alltag bei Brüdern. Russen und Serben in der Geistlichen Akademie Kiev (1850-1914) und in den orthodoxen Lehranstalten Jugoslawiens (1920-1941)", autor je analizirao utemeljenost stereotipnih predodžbi o mitskoj povezanosti ruske i srpske braće preko pravoslavlja osvrnuvši se na utjecaj Kijevske duhovne akademije na srpsku teologiju te razvoj obrazovnih institucija Srpske

pravoslavne crkve. Istaknuo je da su se malobrojni balkanski studenti koji su stekli naslov magistra posvećivali crkvenoj povijesti svojih zemalja i prepuštali su teologiju, filozofiju i socijalno-etička pitanja domaćim studentima ili studentima iz Habsburške Monarhije, a radije su se oduševljavali izvanjskom moći i slavom Rusije nego njezinim intelektualnim životom. Duhovne akademije nisu bile presudne za razvoj balkanske rusofilije jer su primjerice Nikolaj Velimirović i Justin Popović, zadnji srpski studenti koji su studirali u Petrogradu, najvažniji izvor protuzapadnjačke misli našli u srpskoj tradiciji, a obojica su bila pod jakim utjecajem Dostojevskog, dok su na Popovića utjecali i grčki crkveni oci. No, iako je srpska crkvena hijerarhija pozitivno reagirala na ruski poticaj, bilo je onih koji nisu prihvaćali tezu o korisnosti ruskih emigranata, nego su se pozivali na srpsku pravoslavnu tradiciju.

Drugu cjelinu Buchenauove knjige, posvećenu pitanjima koja su prema autorovu mišljenju nagovijestila početak kraja Jugoslavije, također čine tri rada. U prvom, pod naslovom "Was ist nur falsch gelaufen? Überlegungen zum Kirche-Staat-Verhältnis im sozialistischen Jugoslawien", Buchenau je istražio odnos Crkava i državnih vlasti u socijalističkoj Jugoslaviji te pokušao odgovoriti na pitanje nisu li put Titove Jugoslavije prema stvaranju civilnoga društva zapadnoga tipa onemogućile obje velike Crkve, ili je taj sustav bio neprijateljski prema Crkvi kao i ostali komunistički režimi. Zaključio je da ni u gušenju hrvatskoga proljeća ni u federalizaciji koje je provodilo jugoslavensko komunističko vodstvo ne treba gledati postupke koji su vjerske zajednice dovele do onog položaja koji su imale krajem osamdesetih godina, jer su već krajem sedamdesetih godina komentatori primijetili nerazmjer između liberalnog postupanja prema kleru (odobranje velikih nacionalno-religijskih manifestacija) s istodobnim pritiskom na vjernike u svakodnevnom životu. To je i u Katoličkoj crkvi i u SPC-u dovelo do poimanja sekularizacije i konverzija ne kao religioznog, nego nacionalnog problema, i do jačanja religijskog nacionalizma, dok je dodjeljivanje beneficija crkvama na lokalnoj i republičkoj razini tijekom sedamdesetih godina povezalo crkvene predstavnike s komunistima i potaknulo njihovo približavanje u osamdesetim godinama. Buchenau je primijetio da su se crkveni dužnosnici koje je režim protežirao i koji su osamdesetih godina zagovarali međusobno razumijevanje ponašali tolerantnije od većine ostalog svećenstva tijekom raspada Jugoslavije, a da su veliku štetu činili upravo neki antikomunisti i disidenti, koji su prije svega bili nacionalisti koji se u dvojbenim slučajevima nisu ustručavali surađivati ni s bivšim komunistima. Prema Buchenauovu mišljenju nacionalno-religijska povezivanja krajem osamdesetih godina teško da su se mogla izbjeći jer su nastala kao rezultat prijašnjeg pritiska na vjernike, političke manipulacije ekumenskim pokretom i sprečavanja suočavanja s problemom žrtava rata i poraća, a bilo je upitno i kako bi se Partija nosila s otvorenom diskusijom o Drugome svjetskom ratu a da njezinom žrtvom ne postane i najznačajniji instrument vladajuće ideologije – partizanski mit.

U drugom radu pod naslovom "Titos Alptraum. Die katholische Kirche und die kroatische Diaspora" Buchenau je analizirao povezanost Katoličke crkve s hrvatskom dijasporom, jer su mnogi inozemni promatrači primijetili značajnu ulogu političkih i ekonomskih emigranata u nacionalnoj mobilizaciji osamdesetih i devedesetih godina XX. stoljeća. Napomenuo je da je hrvatsku emigraciju karakteriziralo poimanje Jugoslavije kao nelegitimnog diktatorskog režima i političke tvorevine koju valja odbaciti i koja bi se morala raspasti kako bi nastala hrvatska nacionalna država, a da je socijali-

stička Jugoslavija brižljivo njegovala sliku o političkoj emigraciji kao o neprijatelju koji zemlju želi povesti u bratoubilački rat i potaknuti dio klera da se u jednom trenutku okrene od vladajuće strukture i na vlast dovede nacionalne elite. Prema Buchenauovu mišljenju taj je strah bio djelomice opravdan jer je Katolička crkva u tridesetim godinama pokazala simpatije za stvaranje nacionalne države, ali je napomenuo da su optužbe protiv svećenstva pred kraj rata bile pretjerane, a cilj im je bio slabljenje utjecaja katoličanstva među Hrvatima i pridobivanje antikatoličke većine u Srbiji za partizanski pokret. Buchenau je naglasio važnost katoličkog klera za povezanost političke emigracije i tzv. gastarbeitera, pripadnika ekonomske emigracije, jer iako je država pokušala svećenstvo koje je išlo u inozemstvo držati pod kontrolom, politička je emigracija preko crkvenih kanala u zemlju donosila ideju da će jednog dana socijalistički režim propasti i osloboditi put za stvaranje nacionalne države. Buchenau je napomenuo da je pitanje emigracije opterećivalo i odnose s Vatikanom zbog približavanja Titovoj Jugoslaviji, pa ni potpisivanje protokola između dviju država nije riješilo probleme, jer država nije uspjela zaustaviti utjecaj katoličkih misija i svećenika u zapadnoj Europi preko organiziranih susreta mladeži i biblijskih olimpijada, koji su bili koncipirani kao hrvatski susreti. Prema Buchenauovu mišljenju kardinal Franjo Kuharić bio je osoba koja je Katoličku crkvu održala vitalnom jer je postavio distancu od emigracije onoliko koliko je trebalo da režim ne reagira negativno, ali i počeo nacionalni rad u zemlji i otvorio tabu-teme, posebno život i djelo Alojzija Stepinca, pa je krajem osamdesetih godina XX. stoljeća u Hrvatskoj bilo nezamislivo bilo kakvo političko djelovanje izvan katolicizma. Ideja neovisne hrvatske države povezala je bivšega partizanskog generala Franju Tuđmana s Katoličkom crkvom i dijasporom, a Buchenau je naglasio da je HDZ u početku prilagođavao određene točke svog programa stajalištima dijaspore od koje je očekivao političku i materijalnu pomoć. No, njegova teza da je srpsko poistovjećivanje rehabilitacije hrvatskih političkih emigranata s ponovnim utemeljenjem ustaške države rezultiralo balvan-revolucijom i ratničkom atmosferom koja je poslije prerasla u rat vrlo je upitna s obzirom na danas poznate činjenice o uzrocima izbijanja rata u bivšoj Jugoslaviji i povodu za nj.

Treći rad "Im Kreis herum. Die serbische orthodoxe Kirche im Kosovokonflikt, 1960-2004" opisuje ulogu Srpske pravoslavne crkve u sukobu na Kosovu i oko njega u spomenutom razdoblju i predstavlja detaljan podsjetnik na događaje od šezdesetih godina XX. stoljeća do razdoblja koje je prethodilo priznanju Kosova kao neovisne države. Analizirajući stavove i ponašanje SPC-a, Buchenau je napomenuo da je ona pokazala sposobnost prilagođavanja promjenama političkih situacija, a u pogledu Kosova samo mijenjala ton: dok je do početka osamdesetih godina nastupala diplomatski, a nakon toga agresivno, nakon izgubljenih ratova u Hrvatskoj i BiH ponovno se vratila umjerenijim tonovima, ali pritom nije mijenjala ciljeve. Buchenau je procijenio gotovo nemogućim ophođenje s SPC-om zbog njezina stava da Kosovo mora ostati dio Srbije, te naglasio da se pokazalo koliko su se prevarili oni zapadnoeuropski političari koji su nakon Miloševićeva pada partnera za suradnju tražili upravo u SPC-u, a gotovo proročanski zvuči njegova rečenica da i episkop Artemije (Radosavljević) shvaća kako se o sudbini Kosova više ne odlučuje u Beogradu.

Treća cjelina Buchenauove knjige, posvećena miru u svijetu i novim perspektivama za njegovo postizanje, sadrži dva rada: u prvom, pod naslovom "Serbiens Orthodoxie im globalen Zeitalter", Buchenau je analizirao odnos Srpske pravoslavne crkve prema

izazovima globalizacije i naglasio da srpski teolozi imaju velikih problema s prihvaćanjem zapadnoeuropske stvarnosti, iako su protuzapadnjački stavovi postali rjeđi nakon Miloševićeva svrgavanja s vlasti. Stavovi srpskih episkopa jasno pokazuju da oni u idealnom slučaju Europu žele kao zaštitni kišobran pod kojim bi Srbija sačuvala svoje posebnosti temeljene na pravoslavlju, koje bi globalizacija mogla ugroziti. No, Buchenau je upozorio da se SPC mora prestati okrivljavati druge za patničku prošlost i sebe prestati prikazivati stalnom povijesnom žrtvom te da mora progovoriti o stvarnom položaju u Osmanskom Carstvu, prestati isključivo druge optuživati za prozelitizam i priznati da je i ona to pokušavala s katolicima u vrijeme postojanja Pečke patrijaršije, te objektivno progovoriti o stvarnim ciljevima politike Draže Mihailovića i o svom položaju u Titovoj Jugoslaviji. Prema autorovu mišljenju, usprkos izraženom protuzapadnjaštvu u velikom dijelu Srpske pravoslavne crkve, jedino je dijalogom moguće postići zbližavanje i prevladati nepovjerenje prema Zapadu. U drugom radu, naslovljenom "Christentum und Menschenrechte in Osteuropa. Orthodoxe Stimmen", Buchenau se osvrnuo na pitanje ljudskih prava u istočnoeuropskim pravoslavnim zemljama. Činjenicu da se na tom području ono prvenstveno odnosi na zaštitu prava etničkih i religijskih manjina objasnio je postojanjem nacionalnih mitologija u kojima je došlo do sakralizacije nacije, tj. projiciranja mučeničke smrti Kristove i nekih svetaca na vlastitu naciju. Kod nacija koje su u XIX. stoljeću nastale na etnonacionalizmu pojavio se problem nepostojanja etnički čistih granica među narodima, a države koje su se pojavile bile su samo države one nacije po kojoj je dobila ime, dok se od nacionalnih manjina zahtijevala samo lojalnost, a nisu se uvažavali zahtjevi za njihovim povlasticama. Nakon pada komunizma pokazalo se da Crkve imaju problema sa zapadnoeuropskim društvenim modelom, pa time i s pitanjem ljudskih prava, a to je najizraženije u pravoslavnim Crkvama, koje više brinu za kolektivna nacionalna prava nego za individualne slobode. Zbog izolacije od 1945. godine promjene koje su zahvatile zapadnoeuropski katolicizam nisu dolazile do nižeg svećenstva u komunističkim zemljama, a biskupi su u otvaranju prema modernom društvu vidjeli opasnost slabljenja Crkve preko nasilnog ateiziranja okoline. Buchenau je istaknuo da u pravoslavnom kršćanstvu nema središnjega autoriteta čiji bi nauk bio obvezujući za cjelokupno pravoslavlje, pa zato nema ni općeg, svima prihvatljivog stava o ljudskim pravima. Problematičan odnos prema ljudskim pravima u pravoslavnim zemljama, prema njegovu mišljenju, pojavio se zbog različitog odnosa države i Crkve, nerazvijenog prirodnog prava bitnog za razvoj ljudskih prava, monaškog života usmjerenog kontemplaciji, koji prevelik socijalni angažman doživljava kao odstupanje od kršćanstva, protuzapadnjaštva koje sekularnu zapadnu civilizaciju drži izravnom posljedicom papinske hereze i ljudska prava doživljava kao zabludu zapadne civilizacije, te postsocijalističke krize koja je socijalne frustracije povezala s teorijama zavjere te ljudska prava pretvorila u instrument Zapada za ovladavanje pravoslavnim zemljama. Iz odnosa prema ljudskim pravima razvio se i različit odnos prema demokraciji, pa je u Rusiji obnovljena jaka antidemokratska predrevolucionarna struja koja se poziva na ruske autoritarne tradicije, dok na Balkanu mnogi teolozi demokraciju drže pozitivnim pojmom koji znači suverenu vladavinu vladajuće nacije u svojoj nacionalnoj državi, ali odbijaju problem zaštite manjina, sekularnost i prenošenje nacionalnih prava na nadnacionalne organizacije. Zaključujući rad, Buchenau je napomenuo da je pravoslavlje kroz stoljeća gradilo kolektivni identitet na suprotnostima prema Zapadu i da je proizašlo iz različitog pravnog sustava,

iako etiku crpi iz istih izvora kao i zapadne Crkve. U usporedbi s njima uočljivo je da pravoslavlje danas u mnogim pitanjima stoji bliže ne-zapadnim i ne-kršćanskim tradicijama, ali prema Buchenauovu mišljenju buduće pravoslavne pozicije ovisit će o načinu integriranja pravoslavnih država u europsku zajednicu.

Završavajući prikaz ove zanimljive knjige, moramo napomenuti da bi Buchenauovi zaključci trebali privući pozornost znanstvenih krugova jer se radi o temama koje su sastavni dio hrvatske povijesti XX. stoljeća. S obzirom na pojačano zanimanje javnosti za sve aspekte povijesti socijalističke Jugoslavije, hrvatski bi se povjesničari trebali mnogo više zanimati za kvalitetne radove njemačkih i austrijskih znanstvenika, koji su do sada ostali nepoznati, čemu svakako pridonosi i nezadovoljavajuće poznavanje njemačkoga jezika među hrvatskim znanstvenicima.

ZLATKO KUDELIC

Miroslav AKMADŽA, *Krunoslav Draganović – Iskazi komunističkim istražiteljima*, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Slavonski Brod, Zagreb 2010., 285 str.

Knjiga o Krunoslavu Draganoviću tek je jedan od naslova iz velikog opusa Miroslava Akmadže, čiji je istraživački interes usmjeren na pitanja crkveno-državnih odnosa u razdoblju komunističke vlasti u Jugoslaviji. Na koricama knjige ispisana je kratka biografija Krunoslava Draganovića, u čijem uvodu stoji “svećenik, povjesničar i političar” – što je već dovoljno intrigantno, a svi drugi detalji iz njegova života samo potiču da se detaljno iščita ostali sadržaj knjige.

Okosnicu knjige čine iskazi koje je u rujnu i listopadu 1967., po povratku u Jugoslaviju, Krunoslav Draganović dao pred komunističkim istražiteljima. Dio dostupnih iskaza, vjerojatno izdvojenih iz dosjea, čuva se u Hrvatskom državnom arhivu, u fondu Službe državne sigurnosti Republičkog sekretarijata unutrašnjih poslova SR Hrvatske.

Knjiga se sastoji od četiri veća poglavlja – “Uvod” (str. 7.–26.), “Povratak u Jugoslaviju” (str. 27.–79.), “Iskazi komunističkim istražiteljima” (str. 81.–251.) i “Zaključak” (str. 253.–255.) – koja imaju tri do četiri manja podnaslova. Na posljednjih dvadesetak stranica (str. 257.–285.) objavljeni su korišteni izvori i literatura, kratice, kazala (imensko i mjesno) te bilješka o autoru.

U uvodnom dijelu autor objašnjava dosadašnju istraženost teme, metodologiju rada i upućuje na različite varijante prikazivanja istog događaja. Slijedi sažeti životopis Krunoslava Draganovića (str. 9.–11.), iz čijih redova postaje jasno zbog čega je bio zanimljiv komunističkim vlastima u poslijeratnoj Jugoslaviji. Osim što je završio Bogoslovni fakultet u Sarajevu, školovao se u Rimu, bio prvi predsjednik Duhovnog stola (1939./1940.), od svibnja 1941. bio je i član Ravnateljstva Zavoda za kolonizaciju i dr. Kraj rata dočekao je u Rimu, gdje uz odobrenje Vatikana pomaže hrvatske izbjeglice u Italiji i Austriji. Istodobno političke krugove na Zapadu obavještava o prilikama u Hrvatskoj. U rujnu 1967. pod nerazjašnjenim okolnostima vraća se u Jugoslaviju, točnije u Sarajevo.